

УДК 339.727.2

А. П. Гайдучський,

д. е. н., заступник начальника Управління організації та супроводження роздрібного бізнесу, АТ "Укресімбанк"

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МІГРАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті узагальнено основні напрями впливу міграційного капіталу на формування платіжного балансу України, основних макроекономічних, макрофінансових і соціальних показників, а також проаналізовано важливість грошових переказів мігрантів для розвитку регіонів України.

The article summarized the main points of influence of migration capital on Ukrainian balance of payments, macroeconomic, macrofinance and social indicators as well as analyzed the importance of migrants' remittances for Ukrainian regions development.

Міжнародний досвід свідчить, що значні обсяги міграційного капіталу сприяють прискореному розвитку економіки країн-реципієнтів. Дослідження показують, що грошові перекази дають змогу забезпечити кращі умови життєдіяльності рідних і близьких мігрантів в країнах, що розвиваються. Тому у багатьох країнах, що розвиваються, дані про обсяги міграційного капіталу використовуються для загальнодержавного, регіонального та місцевого управління розвитком. Для України щорічні обсяги міграційного капіталу теж є досить великими. Їх повні обсяги, за нашими розрахунками, складають близько 25,6 млрд дол. США, що у співвідношенні до ВВП країни становили майже 18% у 2010 р. Безумовно, такі масштабні надходження впливають на загальний суспільний розвиток країни. Однак через відсутність статистичних даних щодо реальних обсягів грошових трансфертів, методики їх підрахунку, інформації в розрізі регіонів досить складно конкретизувати прямий вплив міграційного капіталу на розвиток України. Тому метою даного дослідження є з'ясування взаємозв'язку і взаємозалежності переказів з основними макроекономічними і соціальними показниками країни.

Найбільш відчутний вплив міграційний капітал справляє на платіжний баланс країни. Порівняння динаміки обсягів міграційного капіталу з динамікою платіжного балансу дозволяє зробити кілька важливих висновків (рис. 1). За останні 5 років для платіжного балансу України була характерна велика кон'юнктура. До 2004 р. включно, у сфері зовнішньої торгівлі експорт переважав імпорт і сальдо поточного рахунку було позитивним. Однак увесь позитив зводився на нівець негативним сальдо рахунку операцій з капіталом і фінансових операцій.

У 2005 р. сальдо рахунку поточних операцій істотно знизилось, однак суттєво доповнилось сальдо рахунку операцій з капіталом і фінансових операцій, що разом дало значний приріст сальдо зведеного балансу.

У 2006 р. сальдо поточного рахунку ще більше знизилось і стало негативним, але знову компенсувалось незначним приростом сальдо рахунку з капіталом та фінансових операцій, завдяки чому зведене сальдо було позитивним.

У 2007 р. зросло негативне сальдо поточного рахунку, але суттєво зросло позитивне сальдо рахунку з капіталом та фінансових операцій, завдяки чому зросло і сальдо зведеного балансу.

У 2008 р. по суті повторилась ситуація 2004 р., тільки на цей раз різко впало сальдо поточного рахунку і його дефіцит уже не покривався профіцитом рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій. Як наслідок, вперше за останні 4 роки зведене сальдо вийшло негативне.

У 2009 р. склалась унікальна ситуація, коли вперше за 6 років країна отримала дефіцит як поточного, так і капітального рахунків платіжного балансу. Як наслідок — досить значне негативне зведене сальдо балансу.

За такої кон'юнктурної динаміки рахунків платіжного балансу, вражаючи стабільність справляє рахунок міграційного капіталу. За усі 6 років динаміка офіційних і неофіційних грошових переказів постійно зростала. Але лише незначна їх частина була визначена у поточному рахунку платіжного балансу. Якщо б міграційний капітал був повністю легалізований або хоча б на 75—80%, як це має місце у багатьох країнах Центральної і Східної Європи, в Україні ніколи б не було негативного сальдо платіжного балансу. Це питання заслуговує великої уваги державної політики.

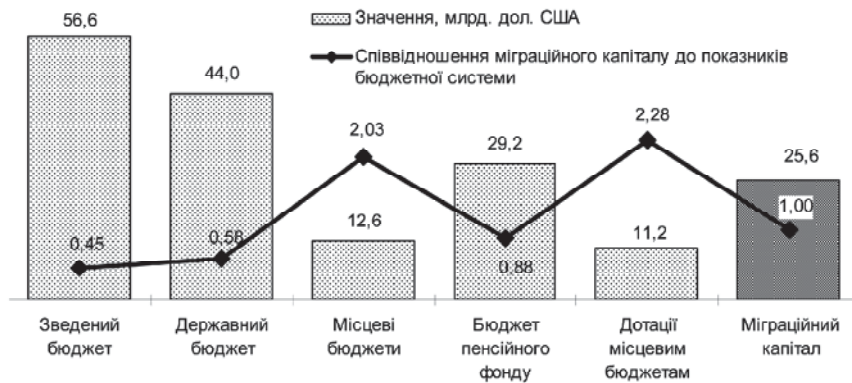
Масштабні надходження міграційного капіталу сприяють вдосконаленню фінансово-бюджетної системи країн-реципієнтів. Це зумовлено істотним зростанням рівня доходів населення — одержувачів грошових трансфертів та підвищенням їхньої платоспроможності. Для бюджетної системи України міграційний капітал також має вагоме значення. Так, співвідношення обсягів міграційного капіталу до основних бюджетних показників свідчить про суттєве значення переказів для бюджетної системи країни (рис. 2). Обсяг міграційного капіталу в

* — попередні дані

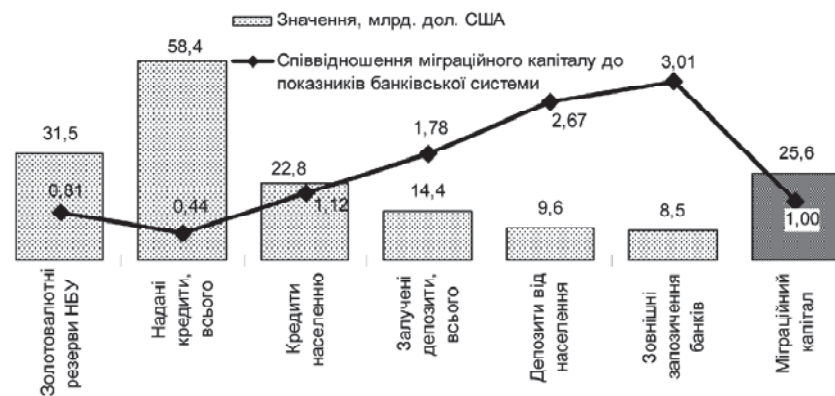
Рис. 1. Динаміка сальдо платіжного балансу, млрд дол. США

Розраховано за даними: www.ukrstat.gov.ua; www.bank.gov.ua

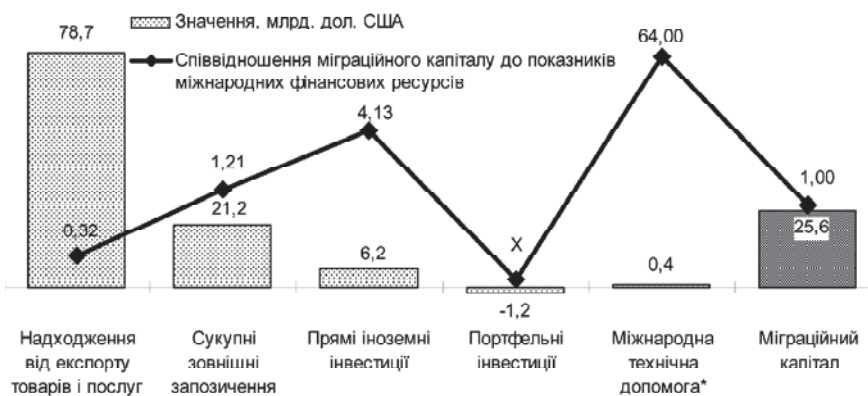
Рис. 2. Основні показники бюджетної системи України у 2008 р. та співвідношення міграційного капіталу до них

Розраховано за даними: статистичний щорічник "Україна у цифрах" за 2008 р.; www.minfin.gov.ua

Рис. 3. Основні показники банківської системи України у 2008 р. та співвідношення міграційного капіталу до них

Розраховано за даними: статистичний щорічник "Україна у цифрах" за 2008 р.; www.bank.gov.ua

Рис. 4. Основні показники залучення міжнародних фінансових ресурсів в Україну у 2008 р. та співвідношення міграційного капіталу до них

Розраховано за даними: статистичний щорічник "Україна у цифрах" за 2008 р.; www.bank.gov.ua; www.stats.oecd.org

Україні удвічі перевищує місцеві бюджети, а дотації до них майже дорівнюють показникам пенсійного фонду та складають більше половини державного бюджету.

Важливою сферою впливу міграційного капіталу є банківська система. Значення грошових трансфертів для банківської системи України і вплив на неї є беззаперечними. Співвідношення міграційного капіталу до основних її показників є досить вагомим (рис. 3). Можна стверджувати, що міграційний капітал впливає на формування обмінного курсу та золотовалютних резервів в

Україні. Співвідношення грошових трансфертів до золотовалютних резервів становить 81%, тобто роль коштів мігрантів у наповненні ключових резервів країни беззаперечна. Обсяги міграційного капіталу також становлять майже 60% усіх кредитів, виданих банками в економіку країни, і перевищують обсяги кредитування населення. Міграційний капітал на ринку кредитування виконує дві важливі функції. Для тих домогосподарств, які мають стартовий капітал у формі заощаджених грошових трансфертів, допомагає легше і швидше отримати банківську позику. А для тих мігрантів та їх сімей, які обмежені у кредитних можливостях, перекази виступають стартовим капіталом і джерелом розвитку підприємницької діяльності.

Окремої уваги заслуговує депозитний ринок. У 2008 р. у банківську систему залучено 14,4 млрд дол. США, що в 1,78 рази менше річних обсягів переказів. Співвідношення грошових трансфертів до депозитів населення становить майже 2,7 рази. Це означає, що кошти мігрантів є потужним джерелом накопичення депозитних ресурсів, адже серед домашніх господарств, які отримують перекази, схильність до збереження вища, ніж у решти з них. Зростання притоку міграційного капіталу сприяє збільшенню депозитів на рахунках фізичних осіб у країнах — донорах робочої сили.

Особливо слід зазначити, що обсяги міграційного капіталу майже у 3 рази перевищують річні зовнішні запозичення банків України. Отже банки, з одного боку, обслуговуючи перекази, мають змогу рефінансувати частину своїх запозичень. З іншого боку, банки можуть використовувати майбутні потоки грошових трансфертів як заставу для отримання додаткової зовнішньої позики (метод сек'юритизації). За підрахунками Світового банку, близько половини усіх грошових трансфертів проходять через банківську систему. Рейтинг застави у вигляді переказів мігрантів вважається досить високим і оцінюється як 5:1 [5, с. 161]. Таким чином, якщо врахувати, що в 2008 р. надійшло в Україну 5,99 млрд дол. США офіційних переказів, то банки України додатково можуть залучати на зовнішніх ринках близько 1 млрд дол. США.

Важливим напрямом оцінки ролі міграційного капіталу є порівняння його з показниками залучення міжнародного капіталу (рис. 4). Дослідження показали, що обсяги міграційного капіталу дорівнюють третині обсягів експортної виручки, в 1,2 рази перевищують сукупні зовнішні запозичення і в 4 рази — прямі іноземні інвестиції. З портфельними інвестиціями та міжнародною технічною допомогою порівняння взагалі вражаючі, оскільки обсяги останніх двох видів міжнародного капіталу у 2008 р. в Україні були мізерні.

Наступним напрямом з'ясування значення міграційного капіталу для економічного розвитку України є порівняння обсягів переказів з основними показниками корпоративних фінансів в Україні. Співвідношення міграційного капіталу до інвестицій в основний капітал становить майже 60%, що свідчить про великий потен-

ціал грошових трансфертів як у підвищенні темпів залучення капіталовкладень, так і у використанні переказів на ті цілі і проекти, куди держава або корпоративний сектор витратити кошти не планують.

Порівняння міграційного капіталу з фінансовим результатом підприємств і організацій теж вражає. Майже на порядок перекази мігрантів перевищують доходи підприємств. У 2008 р. порівняно з попереднім роком внаслідок кризи доходи підприємств різко скоротились. А за таких умов на соціальні проекти буде використано мізерні кошти. Соціальний тягар знову лягає на міграційний капітал — його основна частина має явно виражені соціальні риси. Характерно також, що обсяги міграційного капіталу втричі перевищують зовнішні корпоративні запозичення.

Найбільш цікавим є порівняння обсягів міграційного капіталу з фінансовими показниками домогосподарств України (рис. 5). Адже, на відміну від інших інвестиційних ресурсів, грошові трансферти направляються саме домогосподарствам. Співвідношення міграційного капіталу до доходів і витрат домогосподарств становить майже чверту частину. Вражає також те, що річні обсяги переказів мігрантів сягають майже половини фонду заробітної плати та у 1,5 рази перевищують витрати держави на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Це означає, що значення міграційного капіталу у зниженні бідності і забезпеченні необхідних соціальних умов є більшим, ніж підтримка з боку держави. Це підтверджують також міжнародні дослідження. За даними МВФ, у Молдові з 1999 по 2005 рр. завдяки зростанню темпів надходження грошових трансфертів (у 7 разів) кількість людей, що проживає за межею бідності, скоротилась вдвічі [6, с. 34].

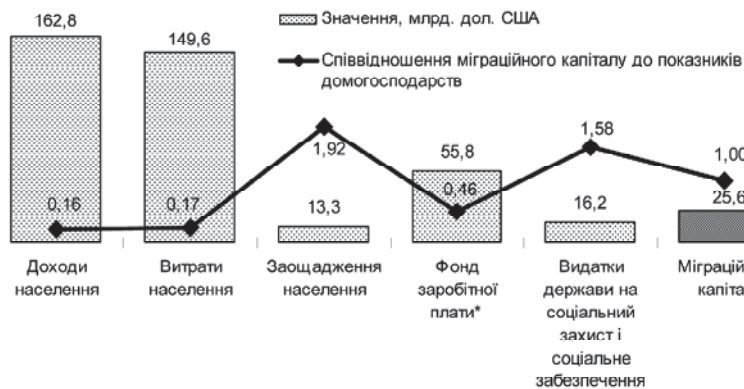

Рис. 5. Основні фінансові показники домогосподарств України у 2008 р. та співвідношення міграційного капіталу до них

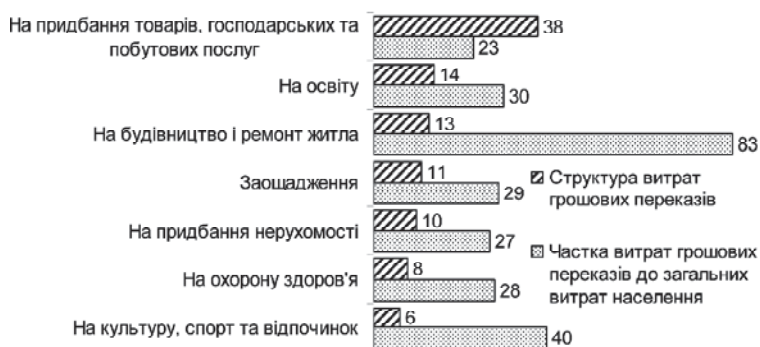

Рис. 6. Основні статті витрат грошових трансфертів та їх частка у загальних витратах по Україні у 2008 р., %

Порівняння міграційного капіталу з основними макроекономічними, макрофінансовими і соціальними показниками України показали велику значимість грошо-

Таблиця 1. Співвідношення міграційного капіталу до основних макроекономічних та макрофінансових показників по регіонах у 2007 р.

Регіони	Обсяг міграційного капіталу, млрд дол. США	До валового регіонального продукту	До доходів державного бюджету*	До доходів місцевих бюджетів (без трансфертів)	До державних (трансфертів) місцевих бюджетам.	До інвестицій в основний капітал	До фінансового результату від загальної діяльності до оподаткування	До доходів населення	До витрат населення	До депозитів, всього	До депозитів від населення	До наданих кредитів, всього	До наданих кредитів населенню	До надходжень від експорту товарів і послуг	До прямих іноземних інвестицій
Україна	25,6	0,18	1,05	2,22	2,67	0,71	0,99	0,22	0,23	1,35	2,25	0,71	1,68	0,44	3,20
АР Крим	1,4	0,29	1,75	2,33	2,44	0,91	12,3	0,27	0,26	2,33	2,80	1,55	2,81	1,75	7,00
Вінницька	0,5	1,17	1,25	2,08	1,25	0,63	6,90	0,14	0,15	2,15	2,50	1,15	1,67	1,00	13,89
Волинська	0,4	0,21	1,79	2,56	1,42	0,72	4,25	0,19	0,21	0,50	3,01	0,72	2,01	1,01	4,00
Дніпропетровська	1,2	0,09	5,71	1,30	2,62	0,42	0,38	0,13	0,15	0,71	1,10	0,47	0,86	0,12	2,00
Донецька	1,8	0,10	0,90	1,61	2,48	0,56	0,23	0,14	0,18	1,50	2,09	0,64	2,25	0,16	3,60
Житомирська	0,4	0,19	1,33	1,94	1,22	0,84	4,20	0,14	0,15	2,22	2,88	1,25	2,01	1,00	8,00
Закарпатська	0,8	0,40	4,00	4,76	2,51	1,61	16,40	0,35	0,37	5,41	6,45	2,19	2,67	0,67	16,00
Запорізька	0,8	0,13	0,95	1,79	2,19	0,66	0,83	0,16	0,19	1,14	2,39	1,18	2,02	0,18	8,00
Ів.-Франківська	1,8	0,68	4,02	8,61	5,31	2,37	102,15	0,65	0,78	257,14	10,91	6,01	6,69	1,75	9,00
Київська	2,6	0,08	0,32	0,84	2,89	0,27	0,27	0,14	0,11	0,29	0,63	0,15	0,51	0,29	0,68
Кіровоградська	0,2	0,10	0,90	1,30	0,83	0,40	1,71	0,09	0,10	1,14	2,00	0,84	1,01	0,67	62,5
Луганська	1,0	0,16	1,40	2,25	2,50	0,54	4,23	0,18	0,25	2,71	3,97	1,59	3,33	0,25	41,67
Львівська	2,4	0,45	2,44	5,39	4,81	1,52	8,67	0,41	0,47	3,16	4,00	2,26	4,28	2,12	8,00
Миколаївська	0,6	0,22	1,74	2,70	3,00	0,86	2,07	0,22	0,25	2,00	2,52	1,00	2,02	0,50	8,57
Одеська	1,1	0,17	1,21	1,83	2,75	0,55	2,83	0,20	0,18	1,37	1,83	0,48	0,78	0,50	5,50
Полтавська	0,4	0,07	0,41	1,17	1,33	0,31	0,47	0,10	0,13	0,22	1,53	0,85	1,33	0,18	9,76
Рівненська	0,5	0,23	1,67	2,65	1,67	0,90	2,89	0,21	0,22	2,50	3,87	1,87	2,51	1,25	3,73
Сумська	0,9	0,38	1,23	4,59	4,50	1,96	9,40	0,32	0,43	4,50	6,25	3,27	5,92	1,28	37,5
Тернопільська	1,9	1,22	10,11	15,70	6,83	5,00	35,34	0,88	1,15	11,24	13,57	6,96	11,05	14,39	316,67
Харківська	0,8	0,10	0,47	1,33	1,60	0,35	0,84	0,11	0,11	0,89	1,33	0,53	1,05	0,57	2,67
Херсонська	0,6	0,35	3,01	3,52	2,32	1,39	12,65	0,27	0,29	3,51	4,72	1,50	2,52	1,50	71,11
Хмельницька	1,0	0,43	0,33	5,01	2,94	1,71	6,32	0,34	0,40	5,61	5,40	2,31	3,69	2,86	27,03
Черкаська	0,7	0,27	1,52	3,50	2,26	0,88	2,64	0,25	0,27	3,50	4,76	1,75	3,03	1,00	15,55
Чернівецька	1,6	1,25	8,74	11,90	6,67	3,65	30,54	0,91	1,00	12,40	16,00	5,33	8,00	10,00	100,00
Чернігівська	0,2	0,09	0,40	1,14	0,73	0,42	1,99	0,07	0,09	1,06	1,43	0,70	1,31	0,50	28,17

* — за даними Звіту 1-П ДПАУ, розраховано за даними статистичного збірника "Регіони України 2008"; www.bank.gov.ua

Рис. 7. Регіони України з найбільшим співвідношенням міграційного капіталу до їх основних економічних показників у 2007 р., разів

Розраховано за даними: табл. 1.

вих трансфертів для суспільного розвитку. По більшості економічних показників співвідношення міграційного капіталу до них коливалось в межах від 0,2 до 5. Це знанчо вище від аналогічних співвідношень складових міжнародного ринку капіталу (прямих, портфельних інвестицій тощо) з основними показниками України. Дослідження основних витрат грошових трансфертів в Україні, їх структура і співвідношення до загальних витрат населення теж дозволяють зробити висновок про вплив міграційного капіталу на динамічний та соціальний розвиток країни. Витрати на придбання товарів та послуг для домогосподарств становлять 38% грошових переказів. Це більше 56 млрд грн. Частка цих витрат у загальному річному обсязі роздрібногo товарообороту становить 23%. Аналогічно, витрати на освіту в структурі переказів становлять 14%, а в загальній структурі обсягів фінансування освіти — 30%. Дещо нижчі відповідні показники у сфері охорони здоров'я — відповідно 8% і 28%. Тим часом витрати на будівництво і ремонт житла у структурі грошових транс-

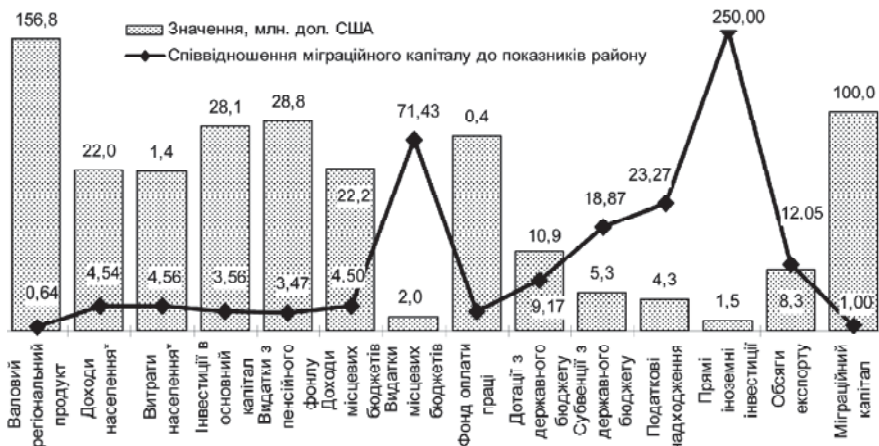
фертів становлять 13%, а в структурі загальних інвестицій населення — 83%. Останній показник такий високий, тому що у сфері приватного будівництва та ремонту житла дуже високий рівень тінізації. Витрати на заощадження становлять 10% у структурі міграційного капіталу та 29% у структурі річних обсягів залучення депозитів населення. Аналогічні показники витрат на придбання нерухомості (рис. 6).

Таким чином, по більшості основних статей витрат домогосподарств і доходів населення частка грошових трансфертів коливається від 23 до 30%. Це означає, що більше чверті основних витрат зроблено за рахунок коштів мігрантів, зароблених за кордоном. Інакше кажучи, рівно настільки підвищились темпи розвитку секторів економіки і сфери послуг завдяки вливанню коштів мігрантів в економіку країни. Це безпосередньо характеризує вплив міграційного капіталу на економічний і соціальний розвиток України.

Однак, ще більш цікавим є порівняння обсягів міграційного капіталу з основними економічними показниками в розрізі регіонів. Адже основні обсяги грошових трансфертів концентруються в західних і східних областях України, що зумовлено високим рівнем еміграції в цих регіонах.

На основі даних українських представництв Western Union, MoneyGram, а також головного офісу Укрсиббанку нами узагальнено орієнтовні обсяги грошових трансфертів в Україну в розрізі регіонів та визначено їх співвідношення з ключовими соціально-економічними показниками (табл. 1). Якщо проаналізувати значимість міграційного капіталу для областей за окремими групами економічних показників, то відмінності сягають сотень разів. Порівняння надходжень грошових трансфертів у регіони з їхнім валовим регіональним продуктом свідчить про велику значимість коштів мігрантів для окремих областей країни. Якщо в середньому в Україні перекази до ВВП у 2007 р. становили 18%, а для Київської, Донецької, Дніпропетровської областей і того менше — 8—11%, то в окремих областях вони сягали 100%, а в Тернопільській — 122%, у Чернівецькій — 125%. З одного боку, це досить вражаючі показники. З іншого — вони можуть викликати сумніви щодо ймовірності. Однак міжнародний досвід теж підтверджує, що в окремих країнах Африки, Тихоокеанського і Карибського регіонів перекази також можуть бути більшими за їхній ВВП.

Порівняння міграційного капіталу з іншими показниками в розрізі регіонів також свідчить про його велике значення, особливо для західних областей України. Узагальнені на рис. 7 регіони України з найбільшим співвідношенням переказів до їхніх основних показників показали, що за усіма 14 позиціями найбільші відмінності мають західні області, з яких за 9 показниками виділяється Тернопільська, за 3 — Чернівецька області. Наприклад, у Тернопільській області обсяги переказів у 300 разів більші, ніж надходження прямих іноземних інвестицій. У Івано-Франківській фінансовий результат підприємств області в 100 разів менший за обсяги переказів. У Тернопільській області надходження міграційного капіталу пере-

* - дані за 2006 р.

Рис. 8. Основні економічні показники Чортківського району у 2007 р. і співвідношення міграційного капіталу до них

Розраховано за даними Статистичного управління Чортківського району

Рис. 9. Роль міграційного капіталу у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни

важають експортну виручку та інвестицій в основний капітал у 5—10 разів. У Тернопільській та Чернівецькій областях грошові трансферти більші за витрати населення у 1,2 рази. Тобто роль міграційного капіталу у забезпеченні суспільного розвитку багатьох регіонів України є вражаючою. Можна з впевненістю стверджувати, що грошові трансферти мігрантів є чи не найголовнішим генератором зростання цих регіонів України, а їхня роль у соціальному забезпеченні домогосподарств є ключовою.

Якщо порівняти обсяги міграційного капіталу з економічними показниками окремих районів, міст, селищ, то співвідношення будуть ще більш вагомими. Це підтверджують порівняння на прикладі Чортківського району Тернопільської області (рис. 8.). Для порівняння використано дані українського представництва MoneyGram. Через цю платіжну систему у 2007 р. до Чортківського району надійшло 1,7 млн дол. США офіційних грошових трансфертів. Якщо врахувати, що в середньому в Україні частка MoneyGram на офіційному ринку грошових трансфертів становить 7,7% [1, с. 37], то можна підрахувати, що у Чортківський район у 2007 р. лише через фінансово-банківську систему надійшло 22 млн дол. США. Оскільки рівень офіційності переказів по Україні становить лише 20%, то річні обсяги міграційного капіталу в Чортківський район сягають 100 млн дол. США. Саме це значення і взяли за основу порівняння з економічними показниками району.

Співвідношення міграційного капіталу до більшості економічних показників на рівні району значно більше на користь грошових переказів, ніж на рівні країни або області. Так, обсяги грошових трансфертів у Чортківський район у 4,5 рази перевищують доходи і видатки населення. Загалом у області перекази дорівнюють цим показникам, а по Україні становлять 27%. Велике значення має порівняння трансфертів із дотаціями і субвенціями з держбюджету — обсяги переказів на порядок більші за ці державні видатки. Фактично основна частина зовнішньої підтримки району припадає саме на мігрантів. Також величезною є роль мігрантів у припливі валюти — обсяги переказів у 12 разів перевищують надходження від експорту та у 250 разів — приплив іноземних інвестицій у район.

Таким чином, значення міграційного капіталу для суспільного розвитку України — очевидне і беззаперечне. Міжнародні порівняння свідчать, що для країн, де грошові трансферти становлять значне співвідношення до ВВП та інших ключових показників, вони відіграють роль додаткового генератора суспільного розвитку і суттєво впливають на зростання основних сфер економіки. На основі проведених досліджень нами узагальнено основні напрями впливу міграційного капіталу на економічний розвиток України (рис. 9). У багатьох сферах економіки, особливо соціально орієнтованих, міграційний капітал може не просто доповнювати, а навіть замінювати видатки держави чи корпоративного сектора на різноманітні проекти і соціальну допомогу. В розрізі регіонів така підтримка ще більш відчутна. Значення і ефективність міграційного капіталу особливо важливі для помірно розвинених областей України. В умовах обмежених державних видатків і несприятливого інвестиційного клімату єдиним джерелом забезпечення стабільного розвитку цих регіонів залишаються грошові трансферти мігрантів.

Литература:

1. Иконников С.В. Игра в переводного / С.В. Иконников // Бизнес. — 2008. — 21 июля. — № 29. — С. 36—37.
2. Регіони України 2008: статистичний збірник. У 2-х частинах. Ч. I / [за ред. О.Г. Осауленка]. — К.: Державний комітет статистики України, 2008. — 367 с.
3. Регіони України 2008: статистичний збірник. У 2-х частинах. Ч. II / [за ред. О.Г. Осауленка]. — К.: Державний комітет статистики України, 2008. — 803 с.
4. Україна у цифрах 2008: статистичний збірник / [за ред. О.Г. Осауленка]. Державний комітет статистики України. — К.: Державний комітет статистики України, 2009. — 261 с.
5. Ratha D. Workers' remittances: an important and stable source of external development finance. Global development finance 2003: prepared by World Bank / Ratha D. — Washington: The WB Publications, 2003. — 490 p.
6. The development impact of workers' remittances in Latin America. Report № 37026: prepared by World Bank. Volume I (II volumes). — Washington D.C.: WB Publications, 2006. — 83 p. — Ref.: 75—80.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2011 р.